

Etnologiskt fältarbete. Lars Kaijser & Magnus Öhlander (red.). Studentlitteratur, Lund 1999. 126 s. ill. ISBN 91-44-00944-5.

Ett av de mer underhållande inslagen i gebitet som etnolog är att få ta del av andras stundtals ganska svindlande berättelser om det etnologiska fältarbetets kryssningar och blindskär. Enskilda händelser kan i den dagliga samvaron på institutionen återberättas och så småningom komma att utgöra delar av den lokala anekdotfloran. Det är också bland andra etnologer man i bästa fall kan få ”prata av sig” och ventilerat stundtals ganska dyrköpta lärdomar. En annan källa till förkovran är att ta del av de fältbeskrivningar som andra etnologer skriver om i avhandlingar, böcker och artiklar. Vilka möjligheter finns det att fördjupa och förbättra sitt fältarbete? Hur kan det utvecklas?

För de studerande på grundutbildningen i etnologi som ska ut på sitt första fältarbete är frågorna av mer grundläggande pragmatisk karaktär. Hur väljer jag mina informanter? Hur ska jag veta att jag frågar på rätt sätt? Är verkligen det insamlade materialet relevant för min studie?

Hur förbereder man de blivande etnologerna på vad som förväntas av dem och hur de på bästa sätt ska utföra ett etnologiskt fältarbete? I undervisningen på grundutbildningen spelar lärarens/handledarens personliga erfarenheter en stor roll för att förmedla dessa kunskaper. Den enskilda studerandens intresseområden och inriktning är också vägledande i den mer individuella undervisningssituation som uppsatshandlingen innebär. Den litteratur som hittills varit tillgänglig på området har ofta varit av en relativt riktad karaktär, så har exempelvis fokus ofta legat på antingen de rent tekniska delarna av själva inspelningsarbetet eller på frågor av mer källkritisk natur, såsom de problem som uppstår i samband med informationsbarriärer mellan intervjuare och de intervjuade. Annan litteratur har i första hand problematiserat forskarrollen och dess inverkan på den analytiska processen. En utmärkt handbok i intervjuandets konst är *Muntliga möten* (red. Eva Silvén-Garnert 1993). Den riktar sig emellertid i första hand till etnologer som utför fältarbeten inom museernas verksamhetsområden. Karl-Olof Arnstbergs *Fältnologi* (1997) är bland mycket annat ett stimulerande diskussionsinlägg om hur ett fältarbete kan gå till. Den kräver emellertid stundtals en viss vetenskaplig beläsenhet av sina läsare. Det har länge saknats en handbok avsedd för studerande på grundnivån i etnologin som tar upp

elementära aspekter på fältarbete och, inte minst, handfasta och grundläggande råd inför det praktiska arbetet. Jag tycker att den nyutkomna antologin *Etnologiskt fältarbete* svarar mot mycket av detta.

Boken är ett resultat av de diskussioner som har förts inom en forskargrupp, huvudsakligen utbildade vid Institutet för folklivsforskning i Stockholm. Erfarenheter av såväl museernas verksamhetsområden som pågående avhandlingsarbeten och offentlig uppdragsverksamhet är representerade bland författarna. Deras ambition har helt enkelt varit att försöka besvara frågan: ”Vad behöver en etnologstudent som första gången ska ut i fält veta?” Utförandet av arkivstudier har här emellertid lämnats därhän, uppmärksamheten är riktad mot de källor som skapas av forskaren själv.

Bokens sju kapitel har rubrikerna Utgångspunkter, Fältarbete, Reflektion och etik, Intervjuer, Deltagande observation, Det materiella och Att fotografera och videofilma. De övergripande teoretiska/metodiska utgångspunkterna presenteras inledningsvis av Magnus Öhlander. Här får vi följa hur kulturbegreppet som analytisk term tidigare har speglat fältarbetsmetoderna. Istället för att försöka beskriva studieobjektet som en viss ”kultur” söker etnologer ofta idag kunskap om specifika företeelser eller så riktar de sitt intresse mot mer löst sammanhängande ”identiteter”. Detta leder fram till hur teori, empiri och metod kan förenas, med andra ord till frågor av ontologisk och epistemologisk art. Öhlander gör en kort, men innehållsrik översikt över vad begreppen står för i olika etnologiska sammanhang. Här introduceras också termen *pragmatisk systematik* som ett sammanfattande metodiskt begrepp. Ett fältarbete är oförutsägbart och frågeställningar kan behöva omformuleras. För att hantera detta ”rörliga sökarljus” krävs samtidigt ett visst mått av uppfinningsrikedom och kreativitet från forskarens sida – samtidigt som det krävs en stark medvetenhet om kunskapens tillkomst, dvs. teori, empiri och metod, eller som Öhlander formulerar det, ”grunden för etnologiskt fältarbete”.

I bokens andra kapitel får vi via Lars Kaijser en levande lektion i hur denna pragmatiska systematik kan tillgå. Fältarbetet är en läroprocess som kräver flexibilitet, systematik och intuition. Kaijser ger konkreta råd och tips om möjligheter och fallgropar när det gäller att påbörja, genomföra och avsluta ett fältarbete. Anvisningarna hur man kan ordna och systematisera sitt fältmaterial måste vara till stor nytta för dem som känner sig osäkra på den mängd av mångtydig och

ibland spretig information som man kan erhålla på fältet. Han framhåller också att fältarbetet är ett socialt projekt, att forskaren har en roll i fältet och att de roller som forskaren får också påverkar den kunskap som han eller hon får ta del av.

Det senare temat behandlas specifikt av Oscar Pripp i artikeln Reflektion och etik. Hans erfarenheter från ett par arbeten med i första hand immigranter, dels utifrån sitt egna avhandlingsarbete, dels utifrån ett offentligt uppdrag, har genererat viktiga frågor. Hur inverkar forskarens närvaro och förhållningssätt på den kunskap hon eller han tillhandahåller? Var går gränserna för hennes eller hans personliga inblandning och hur måste egna forskningsambitioner vägas emot intressen hos de människor och grupper som står i fokus för en undersökning? Forskarens etiska relationer till olika aktörer, omvärldens och uppdragsgivares förväntningar är en sida av fältarbetet som, enligt mitt förmenande, varit ett område som inte har uppmärksammats tillräckligt vare sig i undervisningen eller i forskningen på olika nivåer. Problemen kan vara nog så påträngande för fältarbetaren och kan överskugga den egentliga forskningsuppgiften på ett icke önskvärt vis. Det är därför utmärkt att de medvetandegörs redan på ett tidigt stadium i utbildningen.

Eva Fägerborg har en omfattande erfarenhet av etnologiskt fältarbete och hon förmedlar flera centrala aspekter. Hon beskriver inledningsvis intervjuaterialet som ”en av de väsentligaste och mest etablerade källkategorier inom ämnet” och gör en definition av vad som menas med intervjuande i etnologiska sammanhang. Fägerborg resonerar vidare kring vilken typ av kunskap som intervjuer ger och intervjuande i praktiken. Det senare innefattar själva frågorna och frågandet och mötet med människorna, men också praktiska spörsmål som anteckningar och bandinspelningar, transkribering och utskrift. Det är givet att denna typ av ändamålsenliga kunskaper är essentiella för alla som läser etnologi på grundnivå.

Den systematiskt tillämpande deltagande observationen är av relativt sent datum inom etnologin, den har inte haft samma självklara metodiska status som exempelvis intervjun. Magnus Öhlander åskådliggör och diskuterar den i ett kapitel och visar på metodens fördelar och nackdelar och praktiska tillämpning. Den deltagande observationen ger ett material om vad människor säger och gör i specifika sociala och kulturella situationer, men måste ofta kompletteras med intervjuer. Kunskapsmålet för metoden måste vara formulerat

från början – samtidigt är det en explorativ metod. Den kräver med andra ord en pragmatisk systematik.

Eva Silvén-Garnert har genom sitt arbete vid museer ägnat det materiella och föremål stor uppmärksamhet. Hon beskriver i kapitlet Det materiella föremålen mångdimensionella användningsområden och betydelser i forskningssammanhang på ett vis som utmanar läsaren på ett positivt provokativt sätt. Tingen representerar både något materiellt och mentalt, eller på samma gång något praktiskt brukbart och en tankemässig föreställning. Hur ska då föremål studeras? Med den pragmatiska systematiken för ögonen föreslår författaren att forskaren ska fråga sig vilken kunskap det materiella kan ge, på vilket sätt det kan bidra till att ge svar på frågeställningarna, hur det används som narrativa hållpunkter eller milstolpar och på vilket sätt det kan utgöra en ingång till frågeställningen. Genom sitt ambitiösa upplägg kan förhoppningsvis Silvén-Garnerts artikel medverka till att vitalisera en stundtals försummad materialkategori och forskningsfält idag.

En metod som kan sägas vara både gammal och ny i etnologiska sammanhang beskrivs av Lizette Grandén och Lars Kaijser i det avslutande kapitlet Att fotografera och videofilma. Både småbildskameran och videokameran är användbara vid fältarbeten, men de har olika användningsområden. En småbildskamera är ett verktyg som kan användas för exempelvis korta impressionistiska fältnoteringar, s.k. *jottings*, medan videokameran är att föredra när det gäller att dokumentera längre, sammanhållande processer. Författarna praktiserade bägge teknikerna för att dokumentera en parad med svensk anknytning under ett fältarbete i USA. De understryker att metoden ska tillämpas parallellt med observationer och intervjuer. Denna kombinerande metod är förhållandevis ny bland etnologer i Sverige, och de poängterar, i likhet med övriga författare i boken, betydelsen av den pragmatiska systematiken. Frågor kring etik och handlingsutrymme och tips på att bearbeta och sortera detta speciella material beskrivs också i artikeln.

Det är en spännande uppvisning av metoder inom nutida etnologiskt fältarbete som presenteras i boken. Det i antologisammanhang tyvärr så vanliga intrycket av fragmentarisering och ojämn kvalitet i bidragen finns inte här – tvärtom – det är en ovanligt sammanhållen och samtidigt mångsidig bok som belyser vitala och oundgängliga delar av de betydelsefullaste etnologiska fältarbetsmetoderna. Den genomgående problematiseringen av hur kunskapsbildningsprocessen tillgår och

hur detta får utslag i tekniker och metoder är en sådan sammanhållande ingrediens i boken, fältarbetet som social sfär är en annan.

De rikhaltiga exemplen på praktisk tillämpning av de olika metoderna har hämtats både från egen och andras forskning, vilket bidrar till att höja läsvärdet. Genom boken får de blivande fältarbetarna en inblick i hur förutsättningarna för ett fältarbete kan se ut, spännvidden och möjligheterna i det. Detta utesluter inte att också de något mer erfarna kan hämta inspiration och finna nya kunskaper i boken och kanske nicka igenkännande åt de erfarenheter av fältarbete som författarna berättar om.

Det återstår samtidigt några funderingar av mer pedagogisk och teknisk art. De praktiska rekommendationer som författarna presenterar är förhållandevis ambitiösa. Även om det pekas på svårigheterna är det många gånger förhållandevis gynnsamma fältarbetsituationer som beskrivs. Kan de studerande på grundnivå t.o.m. bli fundersamma eller, i värsta fall, avskräckta inför komplexiteten i anspråken? Nej, jag tror inte det. Det går inte att ta miste på den glädje och entusiasm som författarna förmedlar över det etnologiska fältarbetets äventyr. När detta dessutom kombineras kunnigt och genomtänkt kan resultatet bara bli ett – användbart.

Pia Götebo Johannesson, Göteborg

Verklighetsbilder? Om fotografer och fotografier i museernas samtidsdokumentation.
Eva Dahlman (red.). Nordiska museet/Samdok, Stockholm 1999. 109 s., ill. ISBN 91-7108-448-7.

Hittills har fotografiet i museivärlden, om man får tro fotohistorikern och tillika redaktören Eva Dahlman, främst diskuterats utifrån tankar kring hur museer på bästa sätt kan vårda, bevara, registrera och klassificera dem. *Verklighetsbilder?*, en antologi som förväntas kunna fungera som en metodbok, sätter däremot fotograf och fotografi i fokus. Boken är resultatet av en kurs, Bilder av Sverige. Om fotografer och fotografier i museernas samtidsdokumentation, som hölls i Nordiska museets regi i samarbete med Landskrona Museum 1995/96.

Verklighetsbilder? innehåller frågeställningar kring fotografiet som verktyg i museernas samtidsdokumentation, hur man som fotograf, museiarbetare eller etnolog konstruerar en viss verklighetsbild också genom de

fotografier man tar. Därmed torde antologin vara angelägen läsning för alla som på något sätt arbetar med dokumentation.

Första bidraget i *Verklighetsbilder?* är skrivet av Karin Becker, professor i bildpedagogik. Becker resonerar kring hur arkiveringsprinciper, ideal och intresse styr vilken bild av Sverige som konstruerats av Nordiska museet. Hon berättar också om fotografiet inom journalistiken. Artikeln fokuserar betydelsen av att vara kritisk, reflexiv, medveten om forskningsprioriteter, strategier, ideologi och värderingar, liksom om fotograferandets betydelse som kulturell praxis.

Becker ställer många intressanta frågor till fotografier, vilket är inspirerande. För det mesta finns en bra koppling mellan text och bild. Det finns emellertid exempel där Beckers kunskap och bilderfarenhet ger henne andra referensramar och tolkningsmöjligheter än vanliga betraktare måhända har. Till exempel använder Becker en bild som sägs visa dykningarna efter det vapen som användes när Olof Palme mördades (s. 25). Becker menar att fotografiet också berättar om pressfotografernas arbetssituation, vilket inte är självklart. Det behövs anvisningar för att kunna följa Becker i läsandet av denna bild. Det är viktigt att informera läsaren om de detaljer som bildanvändaren baserar sina slutledningar på. Karin Becker betonar ju själv vikten av information i samband med fotografier.

Etnologen Annette Rosengren sammanfattar i sitt bidrag dokumentärfotografins historia från FSA 1936 och den tidens realism, över ifrågasättandet av dokumentärfotografins trovärdighet, objektivitet och verklighetsanspråk, fram till dagens dokumentära museifotografi. Rosengren talar, liksom Becker, om kritisk realism och menar att fotografen måste bli medveten om sig själv som betraktare, vilket bör vara en viktig diskussion även eller kanske framförallt för den icke fotograferande etnologen/museiarbetaren.

Rosengren har istället för att visa de bilder som texten handlar om, valt fotografier som står för sig själva i form av en parallell berättelse vid sidan om texten, vilket associerar till konstutställningar. Det är ett intressant tillvägagångssätt, som emellertid inte berikar berättelsen. Det är troligt att Rosengren vill visa hur museala dokumentärfotografier kan se ut i Sverige idag. Men vad berättar de? Vad är det hon ser i just dessa bilder? Är de föredömliga enligt Rosengren? Är de skräckexempel? Illustrerar de realism? Visar de den tolkande fotografen och kritisk reflexivitet? Har de ett säkert formspråk? Genom detta användande förmedlar